

TOMÀS ESCUDER

La pervivència de la Societat Castellonenca de Cultura

LA FUNDACIÓ. CASTELLÓ ALS ANYS VINT

Ací mai no passa res. És una afirmació sovint expressada a la ciutat de Castelló de la Plana. Té sentit? Es justifica o es podia justificar als anys vint del segle passat?

De vegades la ciutadania pren com a fet segur i opinió contrastada un tòpic del llenguatge que només s'acosta molt de lluny a la realitat.

Certament la capital de la Plana era llavors una petita urbs què, com a capçalera de província, mirava de treure el cap entre els voltants. Per una banda la llunyania considerable, en aquell principi de segle, entre València i Barcelona la feien viure en una mena de territori neutre. Distant del món. Per una altra, la competència entre les ciutats i pobles propers era escassa. A excepció de Borriana. Que gràcies a la seua agricultura tarongera i a un port comercial eficient, tenia unes característiques semblants a la capital. Llevat tal vegada del component burocràtic que com a seu provincial de serveis i delegacions la feia més rellevant. La resta de poblacions, ni de la comarca de la Plana ni de les altres, no li feien ombra en cap sentit. Només en el camp religiós Tortosa hi podia competir ja que tenia la seu del bisbat, poder que no residia a Castelló de la Plana.

Tomàs Escuder Palau (Castelló, 1946). Va estudiar Administració d'Empreses i Ciències Polítiques a la Universitat Complutense de Madrid i Antropologia a la Sorbona de París. Ha col·laborat amb nombroses publicacions de premsa i revistes, ha traduït obres del francès i l'alemany i ha publicat diverses biografies, llibres de viatges i contes

La capital comptava amb uns 34 500 habitants. Pot tenir una societat composta per aquesta quantitat de persones una vida completa? Això, naturalment, no té resposta fàcil. I com sabem per exemples històrics pot variar molt en funció de determinades circumstàncies.

Una societat tancada posa la gent dins de casa en tots els sentits. Una d'oberta treu al carrer accions i idees. I els anys vint a Europa, al món occidental en general, eren temps de moviment. I a Castelló, situada al llarg de les vies de tren i vehicles motoritzats, que corrien des de la frontera francesa fins a terres andaluses, hi circulaven persones i gent. Quasi sempre en direcció nord-sud. I també hi havia el port. Què com a *correntia del món*, aportava novetats. Igualment, el fet que l'institut d'ensenyament mitjà Francesc Ribalta —conegut en aquell moment com a Instituto General Técnico, que funcionava des de mitjans de 1846— inaugurés el seu nou edifici el 1917. El centre va acollir en el seu claustre un bon grapat de personal docent de considerable vàlua com Francesc Esteve, José Trullén, ja després de la guerra, o Domingo Herrero, Sanz de Bremond, Damià Alcon, Antimio Boscà o Germán Salinas abans.

Eren temps de moviment polític. Socialistes, republicans, conservadors. Des de la darrera dècada del XIX i al començament del XX es viu arreu de l'entorn europeu i espanyol i, evidentment, a Castelló de la Plana també, una manera de fer política que podem qualificar de *política de masses*. La societat castellonenca també bull.

Els casinos burgesos, els ateneus populars compten amb nombrosos socis. Entre els anys vint i els trenta el parc de Ribalta, en aquells moments una obra considerable i moderna, pren forma definitiva i d'aquest període són també els edificis modernistes que han perviscut fins avui com una mostra dels nous corrents culturals que influeixen al món. Els socis del Cercle Mercantil funden la Cambra de Comerç el 1901 i el port comercial pren embranzida aquests anys.

El republicanisme de la ciutat té molta força. Però el magma conservador també. És catòlic, tradicionalista. Ara bé, amb un sector important dintre seu que s'inclina cap a un suau valencianisme cultural. És d'aquest entorn d'on naixerà la Societat Castellonenca de Cultura. I també l'Ateneu, la Societat Filharmònica o el Club Esportiu Castelló. Bona mostra del moviment sociocultural que es vivia a la ciutat de la Plana.

ELS PRIMERS PROTAGONISTES I ELS SEGUIDORS

Al si d'aquesta societat on bullen les idees de principi de segle que inunden gran part del món occidental, un grup de persones amb una ideologia que avui considerariem de dreta o centre liberal, mantenen contactes i es reuneixen de tant en tant.

Són persones que es coneixen prou bé perquè la sociabilitat és estreta i la població és poc nombrosa. I en aquest sentit resulta fàcil que les afinitats electives d'algunes persones les inclinien a considerar la possibilitat de mostrar-se en societat com a grup.

Però qui són aquestes persones? Quines trajectòries tenen? D'on venen?

Què pot donar de si, què podia, una ciutat de 34.457 habitants en un entorn rural? I on la major part de la seua població es dedicava a activitats relacionades amb l'agricultura?

A banda d'aquesta població majoritària hi havia una petita quantitat de persones dedicades a les feines complementàries que prestaven serveis: advocats i metges, burocràcia diversa i, evidentment, una població femenina que aguantava i permetia el desenrotllament normal, quotidià, de la vida.

Enmig d'aquest ambient provincial, el 15 de maig del 1920 té lloc una reunió constitutiva per palesar el naixement oficial de la Societat. Els seus estatuts s'havien presentat el 19 de desembre del 1919. Els assistents foren Salvador Guinot Vilar, qui va ocupar la presidència, Ricard Carreras Balado, Joan Carbó Doménech, Lluís Revest Corzo i Àngel Sánchez Gozalbo. Els dos darrers tenien 28 i 26 anys respectivament, que enfront dels 54 del president confirmen l'ampli ventall d'edats dels promotors.

La constitució com a societat s'emparava en una figura jurídica àmplia que permetia esquivar qualsevol connotació que impliqués l'activisme social, una distància clara respecte a la dinàmica política i social que es vivia llavors. S'excloïa la política i la religió, i tenia un caràcter civil, sense ànim de lucre i amb uns patrocinadors que eren els socis-subscriptors als quals no se'ls exigia cap més condició que pagar la quota corresponent.

Entre els objectius que es pretenien desenrotllar hi havia la creació d'una biblioteca i, en sintonia amb el moment, es preveia la realització d'excursions pel territori. Però l'interès principal se centrava en l'edició d'una publicació periòdica, el *Butlletí*, considerada com «el primero de nuestros proyectos, no solo por las razones que a todos se ofrecen, sino muy especialmente porque la suscripción al mismo es lo que da la consideración de socio».

En un solt que va precedir el primer número del *Butlletí*, titulat «Suplemento Programa», s'explicava que «vencidos los obstáculos con los que hemos tropezado hasta hoy, por la huelga de tipógrafos y la escasez y encarecimiento del papel, comenzaremos la publicación el presente mes de mayo». Era la primavera de l'any 1920. I era la primera pedra d'un projecte que continua encara avui.

I que tenia com anhel, tal com ho va definir el 1929 Àngel Sánchez Gozalbo, la connexió amb l'exterior, buscant «su proyección tentacular en tierras nacionales y extranjeras».

Qui eren doncs aquests personatges? En general la biografia d'una persona no només ve marcada pel seu entorn personal, familiar. A voltant d'una persona suren unes forces que, amb més o menys força, impregnen la *imago* col·lectiva de la ciutat, del país. Però aquests vectors no forçosament fructifiquen. De vegades passen de llarg i, amb això, es pot perdre un moment decisiu. Aquest molt probablement no tornarà a produir-se o ho farà en circumstàncies adverses.

En quina mesura els primers integrants, els promotors de la ferramenta, s'hi llancen emparats en el convenciment que alguna cosa podien fer-hi? Una creació amb força suficient per travessar, com a mínim, un cert període. Segurament la voluntat de tots ells era la de perviure en un entorn que, ja en aquells anys, consideraven que devia anar més enllà de la mateixa ciutat.

Cada un d'ells aportaria la seua força i visió.

Salvador Guinot Vilar —en certa mesura el patriarca del grup— va nèixer i morir a la ciutat de Castelló de la Plana. Va viure entre els anys 1866 i el 1944. Va tenir una vida considerablement activa. Els seus pares procedien tots dos de famílies de tradició llauradora. Estudià batxillerat a l'antic institut del carrer Major —on ell mateix havia nascut— del qual seria professor de llengua i literatura castellana del 1893 al 1939. Els pares podien i el fill prometia, de manera que es traslladà a Madrid per estudiar la carrera de Filosofia i Lletres, on va ser deixeble de Menéndez Pelayo, qui el va introduir en l'estudi dels clàssics de la literatura medieval i de la grega i llatina. Va ser aquesta formació la que el portà al coneixement i posterior estudi dels clàssics medievals valencians. És a Madrid on va escriure els seus primers relats breus com ara *Els reis se'n van* i *Guardant el melonar*. Temes que pel seu mateix títol i temàtica entren dins la literatura costumista.

L'any 1900 es va publicar a València la seua obra més important *Capolls mustigats* on torna a reprendre els temes rurals i casolans. L'obra es va reeditar el 1905 a Barcelona per l'editorial L'Avenç amb el títol *Escenes castellonenques*. El 1913 tanca el seu cicle narratiu amb l'obra *Anyor*, i a partir d'aquest moment ja només va publicar obres d'erudició sobre els clàssics valencians dels segles XV i XVI com ara *La tragèdia de Caldesa* de Joan Roís de Corella, el *Vocabulari* de Joan de Resa o *Lo renaiximent valencià*, ja a les acaballes.

En termes polítics Salvador Guinot va ser d'ideologia conservadora i d'adscripció maurista, membre del Partit Conservador, del qual va exercir el càrrec de cap provincial. Això però no li restava res al seu caire solidari i fou defensor de les

doctrines socials del seu oncle, el jesuïta Antoni Vicent (el «pare Vicent») amb el qual va fundar el Sindicat Catòlic de Castelló.

La seua vida política era intensa i així l'any 1907 va ser diputat a les Corts pel districte de Llucena i president de la Diputació castellonenca entre el 1930 i el 1931. Posat en aquesta dinàmica arribà a ser alcalde de la capital de la Plana els anys 1907 i 1924. Mentre va ser alcalde ja va mamprendre algunes iniciatives culturals com la consolidació de la Banda Municipal o la creació d'una biblioteca municipal. També fundà el Círculo Artístico de Castellón i la que ací considerem, la Societat Castellonenca de Cultura.

L'altre component del grup de considerable edat, era Ricard Carreras Balado. Nascut el mateix any que Salvador Guinot però mort més prematurament (1929) tenia igualment una formació humanista considerable. Eren uns temps en què aquest humanisme suposava quasi de manera segura, tenir unes inquietuds culturals fortes. Possiblement per sentir-se i saber-se per damunt la mitjana de la població. Més encara en una societat com la que els voltava. Com alguns dels altres membres naixia d'una família de propietaris rurals que tenien com meta, com assenyala perspicaçment Josep Pla, seguir uns estudis per traspasar l'entorn agrícola i rural amb la mirada en el futur personal però també amb el desig d'incrementar el petit volum erudit de la ciutat. El camí, tot i que no sempre, era inclinar-se cap als estudis de Filosofia i Lletres a Barcelona, Saragossa i Madrid. Capitals que sense dubte, i com els passà als altres components del grup, despertaren les inquietuds per uns ambients no disponibles a Castelló. A la capital de l'estat va coincidir amb Marcelino Menéndez Pelayo. I en tornar a la ciutat de la Plana començà a intervenir en la política local. Complidor d'un cert paper que se li suposava com a regidor i diputat provincial defensà l'agrarisme conservador. Va fundar dos setmanaris *Don Cristóbal* (1887) i *Ayer i Hoy* (1902) i va ser director d'*El Heraldo de Castellón* i *La Tribuna*.

La seua obra literària, tota en castellà, fou una novel·la, *Doña Abdulia* (1904), així com la monografia històrica *Catí* sobre aquest poble.

Per la seua banda, Juan Carbó Doménech, seguint la tònica dels fills de propietaris rurals benestants, també va fer estudis superiors. En el seu cas a València, on estudià Filosofia i Lletres. Però en aquesta família els interessos eren forts en la formació dels fills. Els seus germans van seguir igualment estudis superiors però de ciències naturals i farmàcia. Carbó —tret que el diferencia dels altres— s'inscriví dins el republicanisme catòlic de dretes. Naturalment, tot molt moderat. Va ser cronista de la ciutat, que era una mena de distinció que aquesta oferia, i encara ho fa avui, a ciutadans de prestigi social i cultural. El seu món, rendista com era i

va ser tota la vida (figurava entre els trenta majors contribuents de Castelló) es va moure dins la política. Ja el 1904 és elegit regidor i, a partir d'ací, la seua trajectòria per aquest territori no para fins que el 1922 després de diverses peripècies, acaba sent alcalde amb el suport d'una àmplia majoria republicana. Càrrec en el qual durà només un any perquè el 1923 la Dictadura de Primo de Rivera el foragità. El 1931 torna com a regidor però mor un mes després, precisament el dia en que es proclama la República.

La seua activitat literària es va limitar a la publicació d'unes *Historias y leyendas del Campanar*.

Un altre dels avançats de la cultura castellonenca és Lluís Revest Corzo. Nascut a València el 1892 es traslladà a Castelló de la Plana de ben jove. Per continuar, però, els seus estudis torna a la capital del Túria. On estudià la branca d'història en la Facultat de Filosofia i Lletres on va ser deixeble de l'arxiver de la catedral Roc Chabás. En tornar a Castelló de la Plana començà a interessar-se per la llengua i la cultura pròpies i inicià classes de gramàtica del valencià al Casino dels Artesans.

Degut al seu coneixement de les llengües clàssiques s'interessà per les cartes pobres i passà a ser secretari de la Societat Castellonenca de Cultura, càrrec que ocupà fins a l'any de la seua mort el 1963. La seua tasca d'erudit va trobar difusió en diferents revistes científiques sense oblidar, però, les tasques de divulgació en premsa.

La seua obra més lloada va ser *La llengua valenciana. Notes per al seu estudi i conreu*, de 1931, on demostra grans coneixements lingüístics, i que va ser una contribució fonamental per a l'acord que desembocà en la signatura de les *Normes de Castelló* del 1932 en fer un estudi aprofundit de les tesis de Pompeu Fabra i proposar-ne les adaptacions pertinents per a la varietat valenciana del català.

Dins la seua fructífera trajectòria passà per ser bibliotecari de la Biblioteca Provincial de Castelló i l'any 1929 va ser nomenat arxiver municipal. El 1944, en morir Salvador Guinot, el nomenaren cronista de la ciutat. Fou el mestre del filòleg Germà Colon i qui l'encoratjà a treballar en al llengua. I autor del llibre *Ordinacions de la vila de Castelló*, publicat per la Societat en una de les millors edicions que aquesta ha fet.

A la Castellonenca s'hi apuntaren a poc a poc més persones. Però el quadre principal és el format per aquestes que hem indicat i Àngel Sánchez Gozalbo que juntament amb Lluís Revest formaven la part més jove de la Societat.

Àngel Sánchez Gozalbo (1894-1987) va estudiar medicina a la Universitat de València, on va obtenir la llicenciatura el 1916 i el doctorat el 1918. Aquesta va ser la seua professió que va exercir a Castelló tot al llarg de la seua vida en l'especialitat d'anàlisi clíniques.

En la seua època d'estudiant a València havia entrat en contacte amb cercles literaris la qual cosa el va portar a implicar-se en diverses associacions i iniciatives de caràcter cultural, com ara l'Assemblea de Nostra Parla (1922) o Lo Rat Penat. Va ser nomenat delegat a la ciutat de Castelló per a l'elaboració del *Diccionari català-valencià-balear*. I com a continuació d'aquesta línia va ser un dels signataris de les Normes de Castelló de 1932. Juntament amb Lluís Revest, fora per edat o sintonia intel·lectual i artística va ser dels qui més s'inclinaren cap a l'obra literària i erudita. Va publicar narrativa breu que apareixia generalment en revistes tot i que l'any 1930 va publicar un recull amb el títol *Bolangeria de dimonis*.

Àngel Sánchez Gozalbo va ser qui més publicà. I ho va fer amb obres tan interessants com *El paisatge en la literatura valenciana* (1934), *Pintores de Morella* (1943) entre altres obres que es van reeditar en forma de llibre després de la seua mort. La seua obra, prolífica, es va estendre a camps com el de les arts en obres com *Pintors del Maestrat. Contribució a la història de la pintura valenciana quatrecentista* (1932) o d'altres com *Bernat Serra, pintor de Tortosa i de Morella* (1935), guardonat per l'Institut d'Estudis Catalans; *Pintores de Morella. Datos para la historia de la pintura valenciana de los siglos XIV y XV* (1943) i ja el 1980 un *Repertorio de inventarios del santuario de Lledó*.

¿Fou la vinculació entre l'agricultura i el contacte amb el món clàssic allò que va propiciar l'esclat d'aquest grup al si d'una societat petita i provinciana? Quan s'examinen les coses amb una mica de detenció, però, sembla posar-se en relleu que aquesta ciutat esperava una determinada acció. Certament els temps, arreu, eren d'una eferescència considerable. I les notícies del món sempre havien arribat a Castelló de la Plana amb més o menys regularitat. La Via Augusta passava a la vora...

Moviments, converses, coneixement mutu i ganes de dur a terme alguna acció per sacsejar l'ambient. Això influí, sens dubte, en el grapat de persones despertes disposades a embarcar-se en l'aventura de la Castellonenca.

* * *

Més enllà dels fundadors, la Societat va anar augmentant el seu nombre de socis i simpatitzants i col·laboradors. Al final, es va crear una petita xarxa suficientment consistent per a poder dur a terme algun dels treballs que hi fructificaren.

Persones com Manuel Betí, Joan Batista Porcar, pintor, Vicent Sos Baynat, geòleg, Carlos González-Espresati, enginyer i president del port de Castelló, Casimir Melià Tena, enginyer industrial, Eduardo Codina, arxiver i director del Museu de

Belles Arts, Vicent Traver Tomàs, arquitecte, Bernat Artola, poeta, Germà Colon, filòleg, Honori Garcia, historiador de dret, historiador i notari, Carles Salvador, poeta i gramàtic, Josep Sánchez Adell, historiador. Com es pot veure la nòmina era bastant considerable. I l'empenta que la gent jove que anava incorporant-s'hi, persones de reconegut prestigi en els seus àmbits, feia que la Societat es consolidés i n'augmentés el nivell d'acció.

LA FEINA FETA

S'havien proposat dur endavant un treball que aviat es va concretar en tot un ideari. No sabem amb certesa si ja des del principi les tasques a realitzar eren clares i concretes, però el cert és que ben prompte les activitats van prendre embranzida.

Possiblement, el fet d'entendre's com un grup dinamitzador de la cultura va fer que tingueren una gran diversitat d'interessos. L'esperit del temps els determinava, almenys en part. Cultura, sí. Però què es podia considerar dins un tal concepte? És evident que cada època té el seu. I per a aquest grup aquesta visió estava centrada, o devia estar enfocada, en un primer pas, cap a allò local. Què era *local* per a ells? Què volia dir això?

En tot cas, els treballs duts a terme expliquen a bastament, *a posteriori*, què entenien pels conceptes *cultura* i *local*. Ben aviat la mirada d'unes persones obertes al món que desitjaven ampliar el seu coneixement, va comportar una extensió enllà de la pura i simple localitat.

Una primera mirada, quasi immediata, era la defensa del patrimoni. Que entenien, pel que es pot veure, no només del que és físic sinó també l'immaterial, el literari més concretament.

Això podia dur-se a terme des de diferents òptiques. La seua mirada ja va ser, i això era un mèrit considerable, cap a enfora. Hi havia al davant, per a aquella colla de gent, tot el patrimoni monumental, però també l'antic, l'arqueològic. I el territorial i igualment l'immaterial. Més encara, més patrimoni: el documental, tan carregat d'uns objectes i elements com eren els escrits antics. El literari també. En realitat, la seua mirada volia abastar-ho tot. ¿Era només el desig de conèixer-ho o hi havia alguna fita més al darrere de la cerca? Es pot eixir a l'aire lliure del camp, de la ciutat, sense una idea preestablerta, sense una hipòtesi de partida. O dur-la ja en la ment. O també, anar construint-la poc a poc. Nosaltres podem considerar-les totes aquestes possibilitats. Els treballs duts a terme per la Societat donen peu a totes les suposicions. Però el fet innegable és tot el que van recollir i que ens han llegat.

Comencem per la defensa del patrimoni. Entès aquest en un sentit ampli. Considerat com l'univers que s'inclou en allò que anomenem *cultura*.

I el cert és que la Societat s'hi va implicar en anunciar, descriure o recuperar un ventall ben ampli de tot el que hi havia en aquells moments a les terres castel·lenques.

Pensem, per exemple, en allò que, conforme als moviments culturals i ideològics imperant en aquells anys arreu d'Europa, era l'excursionisme per, a partir, d'ací, construir la idea de país, de nació fins i tot. Aquesta va ser una activitat què, més enllà del plaer de la descoberta i el coneixement, va ser una eina per donar a conèixer la Societat als pobles del voltant i que ajudà a construir una xarxa que serviria per a algunes tasques principals d'aquells moments com va ser la recollida de material folklòric i la col·laboració amb el *Diccionari català-valencià-balear* d'Alcover i Moll.

Alguns dels que hi participaren i en van fer un resum a les pàgines del *Butlletí* van ser, entre d'altres, Àngel Sánchez Gozalbo, un dels membres més actius mentre va viure. Joan Bautista Porcar en fou un altre. Algunes de les excursions es feren a llocs com el Desert de les Palmes molt a prop de Castelló de la Plana, a Atzeneta del Maestrat, a les restes de la Joquera de Borriol, a l'ermitori més llunyà de la Balma al terme de Sorita o la Salvassòria al terme de Morella. Aquestes excursions solien centrar-se en algun ítem particular, unes vegades era la geologia del lloc i d'altres les restes arqueològiques o l'art pictòric i el monumental.

Un dels camps en què la Societat va actuar de manera positiva i durant els primers anys de manera eficient va ser el que en aquells moments s'entenia per folklore. I ho van fer per mitjà de dos ferramentes principals. Per una banda amb la publicació, variada i àmplia, d'aquells temes que llavors eren els considerats bàsics dins el vast territori dels treballs folklòrics. Es publicaren contalles tradicionals, es van descriure actes i esdeveniments que el poble duia a terme, es recollien materials físics i mentals de la cultura popular del moment. També es van recollir partitures de la música tradicional. Per una altra banda, en un intent de sistematitzar una part d'aquest folklore es van confeccionar unes fitxes que eren enviades als col·laboradors dels pobles per tal que, una vegada emplenades, es retornaren a la Societat. Les fitxes, un petit qüestionari de les mesures d'un mig foli, eren per a recollir dos temes concrets: les oracions i els refranys. La informació aportada era senzilla i clara, prou succinta. Es dividia en vuit apartats tot i que no sempre hi havia resposta en cadascun d'ells. En I, el text pròpiament de la parèmia. En II, propòsit pel qual era dit; al III, significat que li donava l'informador; en IV, forma del ritual si n'hi havia; en V, lloc on es deia; en el VI, nom o situació de l'informador; en el VII, lloc de recollida, i en l'apartat VIII, nom de la persona col·laboradora. Els qui més van participar en aquest treball van ser Àngel Sánchez Gozalbo, Emiliano Benages i Carles Salvador.

Al costat d'aquest tràfec de fitxes de temàtica folklòrica, els contactes amb els informadors van servir igualment per a emplenar formularis per a col·laborar amb la feina del DCVB.

El treball que es duia a terme anava abastant a poc a poc uns espais cada vegada més amples. Una ullada a les publicacions fetes al llarg de tants anys ens mostra els enormes interessos i els diferents àmbits en què es va treballar. L'aposta per la difusió del coneixement i la recerca els podem comprovar en el ventall del que es va publicar. Era una mirada àmplia, humanista.

Començant per les publicacions periòdiques, algunes de les quals ho van ser només durant un cert lapsus de temps, però incloent-hi el mascaró de proa que era, i és encara avui, el seu *Butlletí*.

Mirem doncs el catàleg del que s'hi va publicar. Amb nombroses monografies agrupades en vint col·leccions. La dedicada a l'art és variada i extensa, dels d'estudis sobre el gòtic valencià a les creus de terme. Aquests treballs es limitaven en un principi més a objectes situats dins les comarques del nord valencià. Posteriorment però, van anar ampliant-se a altres territoris. El repertori de volums que toquen el tema històric és enormement abundant: la comarca de Morella o el *Llibre del Mustaçaf* i la València del segle XVI. Però també sobre el darrer barroc valencià o la figura del bisbe Josep Climent. El volum dedicat a les cartes de poblament de les diferents localitats castellonenques és molt extens. Aquest apartat és, com resulta fàcil de comprendre donats els corrents culturals imperants, un dels més extensos i variats. Josep Sánchez Adell tractà extensament el període medieval valencià general i castellanenc en particular. Uns altres col·laboradors foren i encara són Eugeni Díaz Manteca, sobre el paper dels ordes religiosos al País Valencià, o Vicent Garcia Edo, Josep Ramon Magdalena.

El camp de la botànica, tan lligat a l'excursionisme i important en aquells moments, va ser tractat per Manuel Calduch Almela.

El territori de l'arqueologia es pot iniciar amb la col·laboració de Pere Bosch Gimperà, els nombrosos treballs de Joan Baptista Porcar, alguns de Francesc Esteve i ja en l'actualitat els d'Artur Oliver amb nombroses excavacions o Ferran Arasa sobre el món romà i especialment de la Via Augusta o Domingo Fletcher. La geologia, amb les aportacions de qui seria un important geòleg, Vicent Sos Baynat, o la geografia de la mà de José Trullen. De clínica mèdica i laboratoris hi ha les aportacions de Vicent Altava. També els estudis econòmics, nombrosos, uns generals i d'altres com estudis de cas, foren elaborats molts per Casimir Melià Tena. En el camp del dret i dret històric o dret foral hi destacà Honori Garcia Garcia, Arcadi Garcia i José Santacruz o Vidal Guitarte. Tant la literatura de creació com els estudis i crítica

estètica tingueren bona acollida i el volum dels treballs és ampli en tots els sentits amb obres de Rafael Catalá Lloret, Joaquín Entrambasaguas, Carles G. Espresati, Martín Domínguez Barberá, Enrique Lafuente Ferrari, Juan Porcar Montoliu, Ramón Esquer. L'apartat «Letras castellanas» també tingué el seu camp i el de «Clàssics valencians», amb aportacions de vàlua de Salvador Guinot el fan remarkable. L'arquitectura fou tractada per l'arquitecte Vicent Traver. Dins la «Biblioteca de contemporanis», hi apareixen moltes de les obres dels escriptors locals com era prou lògic: Enric Soler i Godes, Carles Salvador, Francesc Carreres, Bernat Artola, Josep Barberà Ceprià, Enric Forcada, el poeta Miquel Peris Segarra que, posteriorment esdevingueren, passats els anys dels inicis i la joventut, reconeguts autors si més no en l'àmbit valencià en particular i català en general. En aquesta sèrie va aparèixer el 1930 el llibre *Tombatossals* de Pasqual Tirado que va obtenir aquell any el premi de la Càmera Oficial del Libro a l'obra millor impresa espanyola. No podien deixar d'aparèixer els estudis de filologia que de la mà de Joan Corominas o Germà Colon arriben fins als moments actuals amb aportacions considerables del doctor Lluís Gimeno Betí, els estudis de gramàtica de Carles Salvador o de Guillem Renart (Josep Giner). Volums dedicats a biografies o a pobles concrets i un apartat d'obres no seriades donen un exemple del que els membres d'aquesta discreta però potent societat anava donant i construint: un fons i un llegat i treballs que continuen avui en dia vius.

El treball de la Castellonenca però, no es va limitar a accions de caràcter llibresc. I així, l'estiu del 1933 va participar en l'organització, juntament amb mestres locals, de la Colònia Escolar Valencianista a l'ermitori de Sant Pau d'Albocàsser.

El que significà en el seu moment i que continua mostrant el seu valor en els temps actuals ens ho pot indicar el nivell assolit de nom i prestigi per la via dels intercanvis del *Butlletí* amb altres de similars i publicacions científiques o literàries. Es mantien, i continuen encara, intercanvis i correspondències amb institucions acadèmiques i científiques tant de l'àmbit valencià com espanyol i europeu. A tall d'exemple faré esment d'intercanvis amb la revista valenciana *Afers*, el *Butlletí* de l'Institut d'Estudis Catalans, el *Boletín* de la Real Academia de Historia, el de l'Acadèmia de Belles Arts de Sant Carles de València, el del Consejo Superior de Investigaciones Científicas o amb el *Butlletí* de la Societat Arqueològica Lul·liana. I correspondència amb entitats o publicacions com la Sociedade de Geografia de Lisboa, la Public Library de Nova York, la Société Biologique de París, la Revue de Linguistique Romane de Suïssa, la Romanica of Goteborg, la Zeitschrift für Katalanistik o Archives Suisses de la Tradition Populaire, la Universidad de Medellín, la UNAM de Mèxic i l'Academia Colombiana de la Lengua.

Un apartat que no per petit i discret deixa de ser important és la inclusió habitual en tots els butlletins de ressenyes bibliogràfiques. Al llarg de tants anys, aquestes ressenyes donen una idea considerable del moment cultural que es vivia en un període determinat i que precisament per l'extensió cronològica permet observar l'evolució social i alhora d'allò que podríem anomenar el discurs cultural imperant.

Com es pot comprovar, una xarxa que abasta bona part del món. Tot això des d'una petita ciutat en principi marginal. En un racó d'aquest Mediterrani tantes vegades eixorc.

L'activitat de la Societat, que només es va interrompre entre l'any 1936, inicis de la Guerra Civil, i el 1943, ja en la postguerra, ha continuat de manera callada però persistentment malgrat dificultats de diversa mena, però que no impossibilitaren de cap manera desenrotllar la tasca que els seus fundadors volien.

Tal com es pot desprendre dels interessos predominants al si de la Societat es van programar activitats relacionades amb el que es consideraven necessitats culturals en l'àmbit castellanenc. Així es van celebrar de 1982 a 1991, en col·laboració amb el departament de Paleografia i Diplomàtica de la Universitat de València, dirigit pel Dr. Josep Trenchs Odena, unes jornades al poble de Benassal sobre paleografia i diplomàtica i diferents congressos internacionals que tingueren gran repercussió i que, en part, les ponències foren publicades en el *Butlletí*. Posteriorment, el 1986 la Societat participà activament en el VII Congrés Internacional de Diplomàtica de València. El 2016 l'Ajuntament de Castelló de la Plana va demanar a la Societat parèixer i informe sobre la incoació de bé d'interès cultural del Pregó i la romeria de les Canyes de la ciutat. Igualment, des de fa més de vint anys col·labora amb l'Ajuntament d'Albocàsser en el patrocini del premi literari Casimir Melià. La Societat també ha col·laborat i encara ho fa amb el Museu de Belles Arts de Castelló en el camp de les jornades d'arqueologia que se celebren a Benicarló. Cursos, xerrades i conferències omplen de manera habitual salons i sales per dirigir-se a entorns molt específics com ara unes jornades dedicades a l'art gòtic.

La cessió de material del seu patrimoni és igualment habitual per a exposicions i actes culturals com per a l'exposició que sota el títol de «Paraules, tinta i paper. Patrimoni documental i bibliogràfic municipal», es va fer a les sales del Museu Etnològic Municipal en col·laboració amb l'Ajuntament. Igualment, en col·laboració, aquesta vegada amb la Facultat de Teologia de Catalunya, es van celebrar unes jornades a Peníscola el 1979, i se'n publicaren també els treballs en el *Butlletí* amb motiu del VI Centenari del Cisma d'Occident. En aquesta relació d'activitats feta al llarg dels anys, i que per descomptat no és exhaustiva, cal posar en relleu un aspecte

que destaca: la continuïtat. La Santa Continuïtat, que deia Eugeni D'Ors té en la Castellonenca un espill on mirar-se. Des de fa cent anys.

EL LLEGAT. L'APORTACIÓ A LA SOCIETAT I A LA CULTURA

El camí sembla no haver acabat, però la trajectòria passada ha permès i propiciat que la feina feta siga reconeguda amb la Creu de Sant Jordi per la Generalitat de Catalunya, la Medalla de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Carles de València, el premi Lluís Guarner de la Conselleria de Cultura de la Generalitat valenciana el 1990 o la Medalla de la Universitat de Castelló de la Plana l'any 2020 entre d'altres distincions. Amb motiu del centenari han estat diversos els actes i homenatges celebrats per institucions d'interessos afins en temps recents.

Amb la divisa «Festina Lente» com a idea constant la Societat Castellonenca de Cultura ha bastit una forma determinada de treballar per la cultura i d'aportar, en forma impresa o d'exposicions, d'estudis, recerques i activitats socials diverses, un cabal molt considerable de saber.

Sens dubte el *Butlletí* ha estat i continua sent el portaestendard de la Castellonenca. Dirigit actualment per Ferran Olucha, director del Museu de Belles Arts de Castelló, al seu Consell de Redacció participen Elena Sánchez Almela, presidenta de la Societat i directora de l'Arxiu Històric Municipal de Castelló; Lluís Gimeno Betí, de la Universitat Jaume I; Joan Mateu Bellés, de la Universitat de València; Artur Oliver Foix, del Servei d'Investigacions Arqueològiques i Prehistòriques de la Diputació de Castelló, i Eugeni Diaz Manteca, exarxiver de de la Diputació. Així mateix, el prestigi de la publicació ve garantit també pel consell assessor, del qual formava part fins la data recent del seu traspàs Germà Colon Domènech, de la Universitat de Basilea-IEC i Fill Predilecte de Castelló; Antoni J. Pitarch de la Universitat de Barcelona; Josep Ramon Magdalena Nomdedeu, de la Universitat de Barcelona; Pedro Barceló, de la Universitat de Potsdam, i Vicenç Rosselló i Verger, de la Universitat de València.

Però en l'haver de la Societat figuren també empreses com la publicació de la revista *Millars* durant deu anys (1951-1961) o també el *Suplement Literari del Butlletí*, aquest de menor durada temporal (1983-1984).

La presidència de la Societat ha estat assumida per les següents persones des dels inicis i durant els períodes que s'indiquen. L'iniciador, des del 1920 fins el 1944, va ser Salvador Guinot Vilar. Del 1944 al 1971, Carlos González-Espresati Sánchez, amb posterioritat una vintena més d'anys ho fou Casimir Melià Tena. A partir del seu decés va ser Josep Sánchez Adell que la presidí fins al 2005. A partir de llavors una dona, Elena Sánchez Almela, se n'ha fet càrrec fins al moment actual.

Entre els llegats més importants de la Castellonca a la societat de la ciutat i als pobles de les comarques del nord, en particular, donades les nombroses obres que hi fan referència i al món de la cultura més generalment, cal incloure l'abundant biblioteca així com l'hemeroteca. Tant de la primera com de la segona ja n'hem fet esment més amunt. El volum i la qualitat de les obres aplegades és una mostra del que ha estat la història cultural occidental dels darrers cent anys. La continuïtat d'aquests fons disponibles tant en suport paper com en el digital (ja visible en la web castellonca.com) que ara es va duent a terme, resulta un esforç més, que tant els seus dos consells com la junta directiva tenen en ment per a una actualització dels valors que sempre han empès la Societat Castellonca de Cultura al servei de la cultura.

El material recollit i rebut al llarg d'anys, milers de publicacions, dins aquests dos apartats ha estat una manera manifesta de voler reunir un fons que mostrés la petita parcel·la de la cultura local. Però aquest interès primigeni ha estat dut de manera continuada cap a una major obertura tant a temes enllà de la història o la literatura com a la temporalitat. Sent així que el conjunt, tenint certesa del passat, es projecta cap al futur de la mà de les noves aportacions. També en aquest punt amb una visió més ampla que, sense deixar els camps en què tradicionalment s'ha interessat, posen la mirada sobre territoris de plena actualitat.

Finalment es pot ben afirmar, tal com manifesta Albert G. Hauf, que la Castellonca es caracteritza per «la persistència en el treball, la modèstia en la gestió, la voluntat ferma de transcendir el localisme, fent de la ciutat de la Plana una ciutat oberta a tots els moviments culturals...».

EL FUTUR

Ja sabem que el futur és incert i s'endinsa pels camins ignots de la història futura. Tira, en definitiva, cap a on li dona la gana. No en sabem res de res malgrat que savis incerts diuen la seua i pretenen encertar-la.

El que queda fet, això sí, té presència. Tal vegada fins i tot consistència. La Societat Castellonca de Cultura, seguint la pràctica de la seua divisa continua el treball amb cada butlletí.

Per mirar el futur continua treballant. I una de les tasques que s'ha imposat és la de posar a l'abast de manera més convenient i fàcil tot el material que té a través la digitalització. És, forçosament, una feina lenta perquè les ajudes i les forces són escasses i el treball a fer ingent. Però s'acomplirà.

El relleu generacional queda obert. Perquè com sempre ha estat l'esperit dels seus fundadors i continuadors la Societat queda oberta a tota persona que estiga in-

teressada en els valors que ha defensat i promogut. Si gent jove és capaç d'assumir aquest repte el resultat pot ser esperançador. Altrament al seu grup actiu li caldrà buscar lligams que continuen la trajectòria dels cent primers anys. No menys important és la necessitat del suport institucional perquè només les contribucions dels socis no hi són prou. Certament, les institucions castellonenques sempre han mostrat una voluntat clara per a permetre que la feina continue. Una ciutat que es vol moderna, rica, no pot deixar de tenir en compte l'obra acomplerta i, en aquest sentit, el futur no sembla tan incert com s'ha indicat ací dalt. ☺

Josep Palàcios

¿Hi ha interrogants de dretes i interrogants d'esquerres?

¿Si afirmo és que tinc por de dubtar?

Una veritable festa per als amants de la bona literatura, un esdeveniment excepcional en el context de les lletres valencianes, un vendaval lingüístic d'una riquesa sense parió.